

CSALÁD ÉS ISKOLA.

NEVELÉS-OKTATÁSÜGYI SZAKKÖZLÖNY,

szülők, kisednevelők, tanítók és a nevelésügy barátai számára.

KIADJA A KOLOZSMEGYEI TANÍTÓ-TESTÜLET.

FELELŐS SZERKESZTŐ: Hegedüs István.

Rovatvezetők: DR. BARTÓK ISTVÁN, DR. FERENCZI ZOLTÁN, RIEGER JÁNOS.

Megjelenik — július és augusztus havakat kivéve — havonként kétszer, legalább egy ivnyi tartalommal.

Előfizetési ára: egész évre 3 frt, félévre 1 frt 50 kr. Pályázatok s egyéb hirdetések petit soronként 5 krral számíttatnak.

E közlöny beltartalmát illetők a szerkesztőhöz (lakása bel-farkasutca 15. szám); az előfizetési pénzek, hirdetések és reklamációk pedig — Propper Ferencz egyleti pénztárnok címén — a kiadó hivatalba (csillagutca, 7. sz. a.) küldendők.

Miveltség és szakképzettség.

(Befejezés.)

Kérdem már most, hogy ezen különböző életpályákon lévő osztályok műveltsége különböző-e? E kérdésre az előzők kapcsában határozottan nemmel felelhetünk. A mennyiben bárki, ki helyét megállja, társadalmi helyzetét felfogja, — miveltnek mondható. Az a mi az egyes osztályokat egymástól e tekintetben elválasztja, nem maga a miveltség, hanem annak külalakja, kifejezője, nyilvánulása. Vegyük csak fel a dolgot úgy a mint van, és próbáljuk azt egy példával világosítani. Közönségesen az emberekkel való bánásmód azon foka, mely egy folytonosan udvari légkörben élő udvaronc sajátja — a miveltség legmagasabb foka gyanánt szokott vétetni. Ha azonban ezen udvari nagyot a falusi egyszerűségben élő emberek közé küldjük — ott nem fogja magát feltalálni, a legközönyösebb dolgok előtte idegenszerűnek fognak feltűnni, s az emberekkel való bánásmódban egy egyszerű falusi kántor által túl fog szárnyaltatni. Tehát az udvaroncznak minden társadalmi jártassága az udvarra szorítkozik; a falusi kántoré a falura. Magát a másik helyzetében egyik sem képes találni; de a mennyiben saját helyét mindegyik kelően betölti, saját sphaerájában ember a talpán: mindegyik egyformán mivelt. És ezen értelemben itt nincs fokozás. Különösen áll ez az értelmiségi és polgári osztályra, melyek még a miveltség külalakjára nézve is nagyon közel érintik egymást. Sőt nem vélünk csalódní, midőn azt állítjuk, hogy a miveltségnek általunk adott fogalma szerint az az iparos és kereskedői osztálynak inkább sajátja, mint az értelmi kereseten levő osztály igen nagy részének. És ez nagyon természetes is; mert a kereskedő és iparosnak több oldalú érintkezése van a társadalommal, mint az íródában dolgozó szellemi munkásnak. Nagyon célelleszen, vagy inkább célátvesztve cselekesznek tehát azon iparosaink és kereskedőink, kik a miveltség felsőbb foka után vágyva

gyermeküket tudományos pályákra kényszerítik. Ha iparosaink, kereskedőink és földműveléseink utódaikat előbbre vinni akarják, miért nem teszik ezt ezt saját szakukon? Hát ezen életpályákon a haladásnak, előbbre menésnek nincs már helye?

Igaz, az utóbbi évek, mondhatni talán az utolsó két évtized ipari és kereskedelmi evolúciói társadalmi életünk ezen két legfontosabb factorát, nemcsak nálunk, hanem talán az egész mivelt világban, alapjaikban annyira megrázkodtatták, hogy azok e pályák jövője iránti hitet még a kevésbé pessimistáknál is meg ingatták.

Alkotmányos életünk új megnyitásával, mint sok másan, úgy az ipar állapotán is, törvényhozási uton iparkodtak segíteni. Megalkottatott a szabad-iparról szóló törvény; a régi czéh-rendszer pedig eltöröltetett. Nem célom, e helyen, vagy egyáltalába is, a czéh-rendszer mellett lándzsát törni; csak azt akarom constátálni, hogy az olyan a milyen ipar előkészítésről, iparoktatásról gondoskodott, — nemkülönben arról is, hogy egy szakértő testület előbb meggyőződhetett annak szakjártasságáról, kinek az ipar üzése megengedett: a szabad iparról szóló törvény pedig megalkottatott, mielőtt akár társadalmi, akár politikai úton gondoskodva lett volna oly institutoról, mely a szakkészültséget előkészítette és ellenőrizte volna. Az ipartörvény tehát nem szabad versenyt teremtett az ugyan azon iparagon működők között; hanem a szakavatott iparos verseny társává emelte a kontár és olesón dolgozó napszámot. E törvény az iparost a saját szakjára való előkészüléstől épen azon időben oldotta fel, midőn az értelmi pályák mindegyike új meg új vizsgák és gyakorlati évek által lett megnehezítve. Ennek aztán igen természetesen az lett következménye, hogy az oly sok áldozatokkal járó értelmi pályák mellett, a semmi készültséget nem igénylő iparos pályák értéküket csak nem teljesen elvesztették. E tévedést úgy látszik mindinkább inkább érzik is az avatott körök is; s talán ennek tu-

lajdoníthatni, hogy naponként van alkasmunk olvasni ipari tanácskozmányokról, melyeknek hivatásuk e bajukon segíteni. Adja Isten, hogy segítsenek!

A mi már most a kérdés azon oldalát illeti, hogy a miveltség helytelen felfogásából eredő bajaink mely úton volnának orvosolhatók: a következők meggondolását vélem figyelembe ajánlhatónak. Miután a miveltség részint ismereteket, részint bizonyos gyakorlati jártasságot követel: s miután az ismereteket nagy részben az iskola, a gyakorlati jártasságot pedig az élet adja meg: ebből folyólag jelzett bajaink részben az iskola, részben társadalmi úton várnak orvoslást.

Eltekintve e helyen attól, hogy a társadalom e téreü mit tehet; tegyük csak azt vizsgálatunk tárgyává, mit a tanítás útján kell tennünk.

A fentebbiekben iparkodunk megmutatni azt, hogy a különböző életpályáknak, a nemzeti viszonyok szerinti, helyes aránya egymás között — nemcsak a jólétnek, hanem a művelődésnek is első feltétele. Tekintsünk csak kissé szét, és lássuk, hogy az életpályákra előkészítő tanintézetek között meg van-e nálunk a helyes arány? Főtanodánk (egyetem, hittani, jogi, gazd.-bányász-akadémia) van 63.

középtanodák	175.
polgári fi- és leányiskola	94.
felső népiskola	71.
tanítóképezde	67.
kereskedelmi iskola	42.
idiriszkola	4.
ipartanműhely	11.
földmives iskola	16.

Az elemi népiskolát itt el hagyom, csak azt említem meg, hogy az utolsó min. kimutatás szerint 470,061 tanköteles gyermek semminemű oktatásban nem részesült.

Ha az iskolának ezen kimutatásán végig tekintünk, az első tekintetre szembeszökik a fő és közép tanodák nagy száma, az ipar, polgári és felső népiskolák csak nem elenyésző csekély szám. Távol legyen tőlem, mintha ezen összeállítás a magas kormány tanügyi rendszere elleni vádat akarna tartalmazni; sőt ki kell jelentenem, hogy a mi e téren eddig üdvös történt, az csaknem mind a kormány műve: csak arra akartam utalni ez által, hogy tanügyi rendszerünk sok ideig, talán jelenleg is az értelmiségi szakpályák fejlesztését tette főfeladatává. Ezen eljárás helyes lehet addig, míg az értelmi kereset után előbb a társadalomban mind állást nyerhetnek; de a mikor a túlproductio oly mérveket ölt, hogy egy jelentékeny szám megfelelő alkalmazást nem nyer: akkor ez nemcsak az illetőkre nézve fájdalmas, hanem a társadalomra nézve is veszélyes. Veszélyes ez a társadalomra nézve annyiban, a mennyiben az állást nem nyerő individuumok, a productiv ipar, kereskedelmi és földmives pályákról elvonatván — a társadalom heréivé válnak. Különösen feltűnő a középtanodáknak nagy száma a polgári is-

kolák mellett. E körülményben a legtöbben semmi rosszat nem találnak; mert mint mondják akár a közép, akár a polgári és felső népiskola megfelelő osztályaiiban nyerjék az illetők ismereteiket; egyre megy. Én pedig azt mondom, nem megy egyre, mert a közép tanodák nem befejezett ismereteket közölnek, hanem csak oly nemüeket, melyek a főtanodában szerzendő ismereteknek alapját képezik: míg a polgári és felső népiskolák saját czéljaikra az ismeretek épületét befejezik, betetőzik. A középtanodákat be nem végzett egyénekből lesznek a félműveltek, intelligens proletariusok. — Ha meggondoljuk, hogy a nemzet jólléte és haladása épen a polgári elem (földmives, iparos, kereskedő) vagyoni jóllétén és értelmi haladottságán alapszik: a fentebbi körülményt sokkal nagyobb horderejűnek fogjuk találni, mint az az első tekintetre látszik. Nem régiben igen sokak részéről megütkezéssel fogadtatott annak megtudása, hogy a főváros házainak 63%-ra izraelita polgártársaink kezében van; holott szerintem ez nagyon természetes, mert a hol van az ipar és kereskedés — ott van a vagyon. Ha az izraelita polgártársaink a múltban idejök nagyobb részét a középtanodákban töltötték volna — bizonyosan nem így állna a dolog. Ezen körülmény egyuttal mindjártunkra nézve intő példa gyanánt szolgálhat!

Még feltűnőbb a földmives és iparos alsóbb rendű szakiskoláknak csaknem teljes hiánya. Csaknem naponként halljuk emlegettetni, hogy mi földmives nép vagyunk; vagyonunk, jóllétünk alapja a termő földben fekszik: és mégis oly csekély gond fordítatik arra, hogy a földet, mely birtokunkban van lehető legolcsóbban és mégis legtöbbet jövedelmezőleg használjuk fel. Földünk a természettől meg van áldva. Azonban ez ősz termő erő még sem oly mérvű, hogy a haladottabb földmívelési rendszerek vívmányainak felhasználása nélkül, számunkra nemcsak az előbbre haladást, hanem még a statusquo-ban való maradást is biztosítaná. A kormány kimutatásaiban keserűen panaszkodik, hogy azon földmives iskolák, melyeket felállított, a révszvétlenség miatt folytonosan hanyatlanak. Ebből kitűnik, hogy társadalmilag nem vagyunk még megérve valódi érdekeink felfogására. Épen ezért társadalmilag kell oda hatnunk, hogy e fontos életérdeket népünkkel megértessük. — Ha ezen állapotokhoz hozzá vesszük még azt, hogy nyer terményeinket nem vagyunk magunk képesek haszonnal iparilag feldolgozni: természetesnek fog feltűnni folytonos anyagi s ezzel együtt szellemi hanyatlásunk.

Ha ezekhez népnevelési ügyünk azon állapotát, mely a tanköteleseknek fél milliónál nagyobb számát iskolába nem járóknak tünteti elő, számítják; át fogjuk látni, hogy tanrendszerünk a felsőbb oktatásra van alapítva. Olyan az, mint a Horác által rajzolt alak: „in piscem desinat mulier formosa superne.”

Az együttes haladás szerény felfogásom szerint csak akkor válik lehetővé, ha az életre előkészítő cul-

turalis és szakintézeteink között oly arányosságot hozunk létre, mely az egészséges összhaladást lehetővé teszi.

Tegyük azért tanügyi rendszerünk központjává a népnevelést! Szakintézeteink között jelöljünk meg illető helyet ki a földmives, iparos és kereskedelmi iskolák számára! Neveljük a népet, mert a nemzetet a nép teszi; mert csak akkor fog a műveltség a szakképzettséggel karöltve haladni és nemzet anyagi és szellemi jólémi jóllétének emeltyűjévé válni.

Somogyi Gézo.

Szemelvények.

— Közli E. Indali Péter. —

15.

Ugy tetszik, hogy az összes nemzet családiasabb kapcsolatban volt; a törekvések középpontja ama nagy családban, a hazában, míg francziás aristocrataság el nem ferdítette embereinket; ehhez kötötte a közös nyelv, mely még idegen eredetűeket is vonzott, ehhez a poesis, melynek tolmácsai nálunk a XVIII. századig leginkább előkelők voltak. Előkelők éreztek legmelegebben, legerősebben; a nemzet geniusának ezek voltak avatottjai. Most mintha a hazai élet középpontja, tűzhelye, oltára nem a nagy családban, a honban, hanem külföldön, vagy távol világban volna. Ha némely értelemben emelkedett volna is szellemünk a tudomány és műveltség által: erkölcsi komolyság s biztos arány nélkül nem lehet nemes. Mert a világias műveltséget is csak hazafiság teszi moralissá. A milliók birtokosa sivar életet él, lelketlen üzérre válik, ha nem tudja: kiért él, vagy nem akar senkiért élni; ha szívéhez nem áll közel senki és semmi, sem család, sem haza. A családnak kell megmutatni a leendő honfinak: kiért és hogy éljen, ösztönt, irányt adni az erkölcsi életnek. De vannak-e e feladathoz eléggé komoly atyák, önfeláldozó anyák a mi köreinkben? S az utóbbiak szerepét mily sikerrel viselik a nőnevelők, melyeket nagyobb részben idegen lelkű egyének vezetnek! Sok felől sötét képek tűnnek fel előttünk s fáj elgondolni, hogy komolyabb irányú angol vagy német, megtekintve állapotainkat, elítélne bennünket, mint művelődésen értetlenül kapkodó népet, melynek jövőt nem ígérhetni s melyet komolyan nem vehetni.

Imre S.

16.

Plátó így határozta meg a családot: „a házi istenek közössége.”

17.

A család „principium urbis, seminarium reipublice.”
Cicero.

18.

„A hazafiság és minden társadalmi erények Jegelső nevelő intézete a család. És a család a nő. De hogy a család a lehessen, a minnek lenni kell, legelső feltétel, hogy a férfi és nő között szellemi házasság lehessen.” Sámi L.

A család, a szülői ház befolyása az iskolára.

Népt. könyve. Új folyam I. k. IV. füzet 147.

19.

Miként a testi érettség az által nyilvánul, ha az illető képes magzatokat létrehozni; úgy a szellemi teljeskészség nyilvánulása sem állhat másban, mint ama magzatok nevelésére vonatkozó képesítettségben. Spencer Herbert.

20.

A mely arányban a család moralizálódik, a törvényhozó a büntető törvénykönyvvel abban az arányban hátrálhat; a család igazán virtutis ex reipublice seminarium lehet, ha jól van constituálva.

Amicus.

20.

„Kevesebb henyeség és kevesebb fényezés, akkor a családi élet moralitását s általa nemzetünk emelkedését előmozdítottuk.”

Amicus (Sámi) Ellenőr 1870. 3 sz.

Br. Eötvös József emlékezete.

(Irta és az Eötvös-ünnepélyen felolvasta Kolozsvárt 1881. február 2-án Hegedűs István.)

(Folytatás.)

Eötvöst ez oldalról tartom legnagyobbnak. Mint iróban mint költőben az élesen látó bírálók találhatnak gánczolni valót: de minden támadásnak felébe emeli előttem az eszmék iránti tisztelete.

Igen. Finum érzékenységgel birt szíve. Az agyban véghezment hullámzásokat azonnal megérezte. Nem azért fogadott el egy elvet s nem azért tett magáévá egy meggyőződést, hogy szíve nemes hevületét annak ne áldozza. Jól mondja Gyulai: „a reflexió és érzés csodálatos módon egyesül benne, mintha fejével érezne s szívével gondolkoznék.” Jellemének e nemes idealismusa köt le engemet leginkább. Ez teremtő meg öszszes élete azon bámulatos bevégzettségét, mely ritka halandónak adatott; ez hozta létre azt az egyensúlyt mely legizgatottabb hangulattól átlengett műveiben is érezhető. Szíve nélkül nem tudott gondolkozni. Szívében pedig halhatatlan nyugalom forrása volt, melyet ama keresztyén hit fakasztott föl benne, mely bámulatos összhangba hozható a forradalom evangyéliumával. Mert hiszen a míg az ember való élete a jövő élet volt, nem vetette-e el a király koronáját, palástját, hogy szőrcsuhába szerezze meg a jogot, mely egyenlővé teszi őt mindenkivel a reménységben; mostan az egyenlő jogot kétségbe senki sem vonja, de fölébredt, még pedig lázasan ébredt föl a vágy, az egyenlő jog gyakorlását valódivá tenni. És Eötvös egy egész életen át lankadatlan kitartással végig küzdötte, a demokrat eszmék harczeit: legyen áldott érette emlékezete!

* * *

Az egyén jogát védte, épen azért támadta meg a szelid lelkülettel, összhangzatos tulajdonokkal felruházott Eötvös oly szokatlan hévvel, oly rettenthetetlen gúnnyal a régi megyerenszert, mely szerinte csak arra

*

való volt, hogy a magyar nemzetet a népek közt a vis inertiae Herculesévé tegye, mint a Reformban írja, hiszen a megyék maródi vezérei az „elveszett alkotmány“ felett jajveszéltek, mikor tulajdonképpen arról volt szó, hogy a sánczok közzé bevétessék a nép milliója. A központi kormányt épen ama meggyőződésben akarta nagy hatalommal felruházni; mert a kormányhatalmat az egyének áthárított jogai összeségével ruházta fel és ő jogok áthárított részét is nagy-nak gondolta; mert magát a jogot végtelenül növelhetőnek tartá. De épen azért köti ki feltétlenül a valódi felelősség elvét, mert ez a jog erkölcsi sanctiója.

A mely jog felelősség nélkül is fenáll, élődi növény, mely a nemzeti élet fáját fejlődésében gátolja; a mely jog a felelősségre támaszkodik, a nemzeti élet törzséből kihajtott szép ág.

Eötvös föltétlenül a központosítás embere. Lehet-e csodálkozni? Az eszmék embere a legszorosabb egymásutánban mutatta ki a jog átruházások láncszemein fölmenve a parlamenti kormány souverain jogát, a nép fenségét kifejező hatalomnak tekinti az országgyűlést, annak letéteményesének a kormányt.

Lehet-e csodálkozni, hogy mikor az elszigetelt erők összegyűjtéséről, az egyesületi élet kifejlesztéséről, egy nagy nemzet egyetértő összpontosított akaratának minél erőteljesebb nyilvánításáról, a nemzeti tudomány és művészet mind szebben kiemelkedő központjának: a fővárosnak fénye emeléséről volt szó és a jobbak ez irányban hatottak, mondom, lehet-e csodálkozni, ha Eötvös az eszmék embere: ebben magasztos eszményt látott valósulni? A Reformban hangsúlyozza, hogy egységre törekednek a megosztott nemzetek, erők egyesítésére: központosításra még szabad népek is.

„Egy óriási harc előkészülete-e ez — mondja a többek közt — melyben egykor a szabadság és elnyomói végső diadalért küzdenek; vagy talán az első lépés azon boldogabb korszak felé, melyben az emberi nem egy nagy egésznek érzendi magát s az egység érzete, mely most már egész fajokat fűz össze, az egyes nemzetiségek határain is tulterjedend? — minden a jövő titkai közé tartozik.“ Ime hová gondolt Eötvös! Az egyenlőség és szabadság nemcsak az egyes nemzetek kebelében de a nemzetek közt is magasztos őszhangot fog létesíteni Nem szép remény, nem tiszteletre méltó illusio-é?

Azóta sokat megértünk. A parlamenti kormány fel van ruházva a kellő hatalommal; a központosítás tért foglalt: de hejh! nem látjuk kibontakozni a jövő homályából a nagy remény valóságát. Nem inkább azt látjuk-e, hogy az a szükséges érintkezés a központ és megye között nem hat többé a központra úgy, mint Antaeusra az anyaföld érintése és a központnak pedig még is: legalább a nemzeti jogok érvényesítése körül csak annyi hatalma van mint Antaeusnak a levegőben? A jog áthárítás veszélyei szaporodtak: érvényesülése illusoriussá kezd válni.

De hová tévedtem?

Visszatart-e ez attól, hogy Eötvös lelkes hazaszeretetből fakadt törekvését azon alakban, melyben azt ő meggyőződéssel érvényesíté: ne csak elismerjem, de hálás érzellemmel az ő szép idealismusa legszebb nyilvánulásának tekintsem? Végelemzésben az a cél, melyet ő mint közvetlenül valósítandót hirdetett. A nemzet, az emberiség nagy egészének egy agyának, egy szívének kell lennie. az eszmék oltárainál egy érzellemmel kell áldozni a művelt népek közt mindenütt.

A keresztény vallás egyenlővé tette az emberiség minden tagját a halhatatlanság közös reménye által: el kell jönni a kornak, midőn a halandó élet reményei sem választanak szét.

Ha most e vágy még ábrándosabb szint ölt, annak nem Eötvös az oka, de hogy a vágy fölemlő hatását is érezhetjük: azért az ő emlékezete legyen áldott!

* * *

Mint emlitém: az egyén jogát védte; de épen azért az egyént érdemessé akarta tenni e jog gyakorlására. Jog és felelősség tesz erkölcsivé. A felelősség sulyának mérlegelésére az értelem mérő ónja szükséges. Az értelem fölvilágosítása tehát elengedhetetlen kötelessége az államnak. Különben csak azért ad jogot, hogy azt kizsákmányolja, mint a francia nemzet újabb történetében ecclatánsul bebizonyult. Az egyén felvilágosításának egy módja van: a műveltség megadása.

Lassu, nehéz, kifogyhatatlan türelmet és mégis szakadatlan tevékenységet, olthatatlan lángolást és mégis lehető legóvatosabb eljárást igénylő munka: erre vállalkozott. Hogy a felelősség mily finom érzékenységgel gyakorlá azt, de az öntudatos célra törekvés mily kitéríthetetlen erélyével: mint közoktatásügyi miniszternek sokszor volt alkalma bebizonyítani.

Nincs tér, melyen kényesebb természetű akadályokkal kellene megküzdeni, mint a közoktatás terén. Először is birni kell azon finom fogékonysággal, mely az már nem pusztán anyagi érdekek egyeztetésénél szükségessé válik.

Az oktatás és nevelés évszázakon át az egyház kezében volt kizárólagosan letéteményezve. A kereszténység az egyéniséget halhatatlan jogokkal felruházó vallás: az egyház tehát a legszentebb érdekek védelmezője vala. A spiritualis hatalom megteremtése: a durva középkornak erkölcsiséget adatott.

Eötvös saját álláspontjából még kényesebb helyzetben volt. Mert ő az egyén művelését az egyén joga szempontjából akarta és pedig szenvedélylyel akarta: de az egyén e jogát a család és az egyház magának vindikálta. Ha végig olvassuk Eötvös beszédeit, melyeket 1848 nyarán tartott az elemi oktatásról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor és husz év mulva ugyanazon helyről tartott beszédeit, sőt ha utolsó felszólalását: az 1870-iki jelentésének, melyet 1871 január 6-án terjesztett a parlament elé, „következtetések“ czimű fe-

jezetét: bámulatra ragad az az összhang, mely ily nagy időköz mellett is nála található. Mig gondolataim akár hányszor látni a gondolkodó lélek tépelődő hánykodását; a közoktatás, nevezetesen a népnevelés kérdésében ingathatatlan határozottság jellemzi.

Mint eszméi diadalának egyetlen biztosítékát tekinté a népoktatást: e biztosítékot okvetetlenül meg akarta adni, de sohasem az egyéniség sérelmével: hanem az ítéletekkel szemben az igazság tiszteletben tartása mellett.

Kötelezőnek nyilvánítá a jövő nemzedék azon jogát, hogy képessé tétessék az egyenlő jogok élvezetére;

kötelezőnek az államra nézve, kötelezőnek oly mértékben, hogy erről nem mondhat le sem a család, sem az egyház javára.

De a család és egyház megoszthatja e kötelesség gyakorlását. És ez Eötvös ministeri működésének legszebb oldala. Radikális szempontból igen lassu út: folytonosan arra ügyelni, hogy ne bántson helyesen gyakorolt jogot, de határozottan érvényesíteni jogát, ha a köznevelés ügye egyébként kockáztatva lesz.

(Vége következik.)

T Á R C S

Eöry Fülöp Gábor és a prot. nemzeti iskolai tankönyvek.

Dr. Kiss Áron.

II. József kezében az iskolai reform egyetemesebb alakot öltött. Mária Terésia az iskolát úgy reformálta, mint a magyar kath. egyház főpatronája. II. József hagyta a vallását mindenkire magára s mint államfő szólott a dologba. Ő már nem a kath. egyházat, hanem az államot képviseli. Mint bölcsészileg mivel okos embernek könnyű volt belátnia, miként a protestánsoknak nagy okok van iskoláikat a kath. befolyás alá oda nem engedni: énnélfogva engedett a prot. oldalról jövő sürgetéseknek 1782-ben összehívta Pozsonyban a vegyes bizottságot, melynek aztán feladata lett, hogy adjon véleményt, mi módon lehetne a tanügyi reformot a prot. iskolákra is kiterjeszteni.

A kihallgatás — mondja Révész Imre —¹⁾ egy bizottság kebelében történt, a melynek elnöke volt Skerlesz Miklós helyt. tanácsos s horvát-dalmát-tórországi kir. isk. director, tagjai Felbiger prépost, Mandiu, Erdei, Scholer kanonokok, Kiegler piatista; a protestánsok részéről: báró Prónay Gábor, Bencur József, Domokos Lajos és Hatvani István. A reformátusok részéről még ezeken kívül Vay István is részt vett a tanácskozásokban.

A bizottság Pozsonyban kezdett munkálkodni, de Bécsben végzett, hol báró van Swiesen birod. isk. director elnöklete alatt tanácskozott. A tanácskozás eltartott egész 1784-ig, mely idő alatt a szóban forgó tárgyakra nézve a protestánsok saját egyházkerületek nézeteit is kitudták. Végre a tanácskozás eredménye II. József elibe került s az uralkodó ennek nyomán rendeletet bocsátott ki, melyből tárgyunkra különösen a következő pontok tartoznak:

„A tankönyvekből minden olyan helyet, mely a protestánsok érületét sérti, ki kell hagyni, s az ily helyeket magokkal a protestánsokkal kell megjelöltetni.

¹⁾ Adalékok a magyar prot. iskolák autonómiájának történetéhez. 30 l.

„Iskolai olvasókönyveiket a rom. katolikusokéi mintájára maguk a protestánsok készítsék, hogyha a felső-ausztriai protestáns superintendens által készített magukra nézve alkalmasnak s elfogadásra méltónak nem találják.

„Saját iskoláik feletti közvetlen felügyelet rájuk bízatik.

„Egyéb tekintetekben a kerületi tanfelügyelő alá rendeltetnek.

„E végre azonban protestáns tanfelügyelők neveztetnek ki.“²⁾

E fordulat az észszerű és józan politika sugallata volt. Bár félrendsabály, de általa mégis egy oly positio jutott a protestánsok kezébe, melyből ellenállásukat kat sikeresebben folytathassák. II. József elhatározásai azután foganatba vétettek. A protest. tanfelügyelőket kinevezték, az iskolai könyveket a protestánsoknak átadás végett elküldték s legalább a protestánsoknak szánt példányokból a kath. imádságokat. minisztrálás módját kihagyták s végre a mennyiben szükségesnek látszott, a prot. számára új könyvek készítését is elrendeltették.

Ez előleges tájékozás után térjünk tárgyunkra.

Sárospatakon ez időben a collegium s az egyházkerület főgondnoka Vay István volt, ugyanaz, a ki tagja volt a Skerlett elnöklete alatti vegyes bizottságnak is. A tanárok közt pedig ott találjuk Eöry Fülöp Gábor t. Eöry Fülöp Gábor Sajó-Szent-Péteren született 1739. apr. havában. Atyja odaváló ref. lelkész és borsodi esperes volt. Sárospatakon iskoláit bevégezve 1760-ban Belgiumba ment, hol Franekerában tanult s 1763-ban akadémia értekezést adott ki. Azután meglátogatta Gröningát, Harderwicket, Utrechtet³⁾ Angliában

²⁾ Kásd Vall. és közokt. min. jelentés. 1870/71.

³⁾ Itt kapta a hittudományból a doktori rangot, melyet azonban el volt tiltva itthon viselni. Magam is láttam azt a jó vastag tollrántást, melylyel a Helytten Levéltárban egy beadványáról a „doctort“ kitörölték,

is megfordulván 1766. évben jött haza s két évig elgyengült atyja mellett szolgálván 1773-ban vitetett professornak Patakra, hol a hittudományok nagyevü tanára volt.

Ez életrajzi adatokat a Danielik és Ferenczy-féle „Életrajzi gyűjtemény“ 85, 86 lapjairól vesszük, s ezek mindenesetre hitelre méltók, mert köztudomáslag a sárospataki irodalmi férfiak életrajzait maga Erdélyi János szolgáltatta e gyűjtemény számára.

Mint pataki professor s több alkalommal az akademia rectora Eöry sokféle érintkezésbe jött Vay Istvánnal, kiről említettük, hogy az iskola főgondnoka volt. 1785 márcz. 7-én is mindketten tagjai voltak annak a küldöttségnek, mely a debreczeni s pataki, akkor az uniformizálással sokat zaklatott iskolák ügyében az uralkodónál járt.⁴⁾ Ugyanazon év szept. 12-én meg ismét Pesten tanácskoztak a két collegium ügyében.⁵⁾ 1787-ben Eöry mint rector s Vay mint főcurator együtt hivataloskodtak. Az ily érintkezések barátságos viszonynyá fejlődtek a két férfiú közt s Vay erről később más körülmények közt is megemlékezett.

1786-ban a vegyes iskolák ügyében Patakon conflutus volt. Gf. Török Lajos a kassai ker. főigazgató elnöklete alatt elfogadtatott az ausztriai olvasó könyv, a norma szerinti ABCdarium készítettet, az olvasás tanulására szolgáló anyagok vagy elbeszélések az osztrák könyvből magyar nyelvre fordítottak.⁶⁾ Emlékezhetünk rá, hogy a II. József 1784-iki rendeletének felül irt pontjai ezeket kívánják a protestánsoktól s épen a felső ausztriai superintendens olvasókönyvét ajánlják neki. Ki végezte az említett munkálatokat, s megjelentek-e azok nyomtatásban, biztosan nem tudom. Vagy Eörynek vagy Szombatinak kellett lenni, mert ők foglalkoztak akkor ott elemi iskolai pedagógiával. Szombati azonban ugy látszik távolabb állott a nemzeti isk. iránytól, ezt tanusítja az Orbis pictus, általa eszközölt új kiadása, s 1796-ban kiadott abécéje is. Eöry ellenben elfogadta azt s mint látni fogjuk ez irány szolgálatában a protestánsok számára egész sorozat kézikönyvet készített.

1788-ban január elején Vay letette a főgondnokságot s a hivatalos okmányokat átadta Eörynek, ki akkor épen rektor volt. Vay a főkuratorságot a pécskerületi kir. isk főigazgatósággal cserélte föl. A kormány a protestáns nemz. isk. könyvek készítettését végre megakarván indítani. Máj, 15-én e tárgyban rendeletet intézett az új főigazgatóhoz, kit protestáns voltánál fogva erre kiválóan alkalmasnak talált. Vay jun. 19-én intézkedett. Irt Sárospatakra Eöryhez, kinek ösmereteiről, pedag. tapintatáról elég alkalma lehetett a korábbi időkben meggyőződnie, s őt szőlította fel a protest. nemz. iskolai könyvek készítésére.

(Vége következik.)

⁴⁾ Szombati. Hirt. Scholne Sárospatak, p. 206.

⁵⁾ Vide Szombati. p. 207.

⁶⁾ Szombati. p. 207.

IRODALOM.

„Magyar Nyelvkönyv a népiskolák III. osztálya számára. A csongrádmegyei tantestületek (alföldi tanítóegylet) egyesületének megbizásából. Irta Nagy János a szegedi polgári fűskola igazgatója. Szeged, 1881. Kiadja Traub B. és társa. 8. r. 55 l. Ára 20 kr.“ Továbbá ugyanazon egyesület megbizásából, ugyanazon szerzőtől s kiadónál „Magyar nyelvkönyv a népiskolák IV. oszt. számára. Szeged, 1881. 8. r. 79 l. Ára 25 kr.“ Elismerem, hogy az irányadó eszmény a népiskolában az volna, hogy a tanító kézikönyv nélkül tanítsen. De erre sok minden szükséges, a mivel mai napság még nem rendelkezünk. Nem említem azon nehézségeket, melyekkel az ugynevezett eredménytárak szerkesztése a tanítványokra uézve jár, kiknél figyelmeztetés, irás még sok kívánni valót hagy fenn. Csak a tanítókra nézve jegyzem meg, hogy mily kevesen dicsekedhetnek jelenleg még az előadandó tananyag azon készletével, a kipróbált módszer azon biztosságával, mely mulhatlanul megkívántatnék arra, hogy a kézikönyvek irányadását teljesen nélkülözni tudják, s mégis kikerüljék mindazon botlásokat, melyek árán a módszertan általános elvei s részletes szabályai megállapodásra jutottak. Azonban ezt könnyen elfelejtjük, ha a helyett, hogy meggondolnók, mi történnék akkor, ha a kezdő tanítókat egészen vezetés nélkül hagynók, csak azon botlásokra, tévedésekre fordítjuk figyelmünket, melyek a módszer általános elveinek részletes kivitelében, alkalmazásában szemünk elé ötlenek. Semmi sem természetesebb mint az, hogy a hibát ott látjuk meg először s leghamarább, a hol feltűnik. Innen van, hogy most már hangokat hallunk a módszer ellen, mint olyan tudomány ellen mely békóba szoritja a tanító egyéniségét, feláldozza a célt az eszköznek. Az ilyen megjegyzéseknek néha kimondott, néha oda gondolt zártétele az, hogy nem kell a módszertannal annyit bajlódni, önkényt jó az minden tanítónak, csak legyen meg benne az egyszerű józanész, lelkesedés, jó akarat. Óhajtanám, hogy úgy legyen! De ettől még messze vagyunk. Maga azon tapasztalás, hogy a módszerben néha a tulságig vitt aprólékoskodással s a lényegnek a forma átláthatlan burkába bonyolításával találkozunk, azt bizonyítja, hogy e téren még sok tanulni valónk van. Meg vagyunk győződve, hogy a ki a módszer alkalmazásánál abban hibázik, hogy aprólékoságba elsülyeszt s ez által megnehezíti a tárgyat, midőn könnyíteni, magyarázni akar, bizonyosan sokkal több hibát követne el, ha magára lenne hagyva a módszer támogatása nélkül. Ne féljünk hát a módszertől, még sok tenni valónk van e téren. A módszer egy részének tekintem a jó kézikönyvet, melyben a szerző, ha papirosra nem teheti is a kedélyt, szellemet, mely előadását átlengi s melegíti, bizonyokan egy kis lenyomatát teszi láthatóvá azon módnak, a hogyan ő az érdekelt tárgyat kezelni, tanítani szokta. E szempontból azon meggyőződésben, hogy jó szándék, ügybuzgóság s alapos önértzet vezeti azt, a ki a nyilvánosság elé mer állani azon tananyaggal s módszerrel, melyet a tanszoba négy falai közt használatra bocsát, a tan-

ügy mozgalmán s életén érzett élénk örömmel veszek kezembe mindeh kis kézikönyvet, melyet a tanítás valamely ágában akár egy elméletileg képzett szakférfi, akár egy gyakorlati ember közre ad. Még emeli a kézikönyv érdekes voltát előttem, ha tudom, hogy azt egy tanító-testület szakosztálya már megvizsgálta s nem kedvezőtlen véleménye által mintegy jóváhagyta. Ily nemű kézikönyv az, melyet bemutatni szándékozom s melyről előre is megjegyezhetem, hogy ha igényeimet nem elégíti is ki minden tekintetben, sok olyan tulajdonnal bír, a melyekért ajánlhatónak tartom s úgy tekintem, mint jelenleg kézen forgó kézikönyveink egyik használhatóbb példányát. Látszik, hogy az író könyvének beosztásában s rendszerében átlátszóságra, egyszerűségre, könnyűségre s arra törekedett, hogy nyelvezete lehetőleg magyaros legyen. Azt hiszem, hogy éppen könnyítés céljából választotta azon módot is, hogy összefüggő olvasmányok helyett egyes mondatokon szemléltesse a nyelv alakjait, törvényeit. Ez ellen ugyan lehetne kifogást tenni, de Sz. elég szerencsésen kikerüli azon hibákat, melyek az ily példány-mondatoknál közönségesek szoktak lenni. Azt ugyan nem teheti, hogy az összefüggő olvasmányban rejlő vonzó erőt az egymás mellett szakadozottan álló egyes mondatokba beleöntse; de legalább arra ügyelt, hogy az egyes példány mondatok lehetőleg természetesek, az életből merítettek s olyanok legyenek, hogy ne lehessen érezni hangjukon, tartalmukon, hogy csak az alakért vannak írva s olyanok, a milyeneket elmondani soha senkinek sem jutna eszébe, ha rá nem parancsolnának, hogy vezényszóra mondatot teremtsen elő egy bizonyos előszabott formára. A Nagy János „Nyelvkönyv“-e két kötetből áll, melyek közül az egyik a népiskolák III. osztálya számára, a másik ugyancsak a népiskolák IV. oszt. számára van szánva. Szerző szeme előtt bizonyosan az elemi népiskola III. és IV. osztálya lebegett; azért kár volt azt egyenesen ki nem mondani, mert mindig veszt hiteléből az oly kézikönyv, mely nem egy határozott korosztályt, hanem a különböző fejlettségű növendékeknek egész sorát ígérkezik egyaránt kielégíteni. De lássuk a két könyvet rendre. A III. oszt. „Nyelvkönyv“-e egy kis bevezetés után, mely az alanyról, állítmányról, egyes és többes számu mondatokról, tárgy- és személy nevekről, cselekvésszókról, milyenségszókról, jelentő, tagadó és kérdő mondatokról ad ismétlési gyakorlatokat, átmeny tulajdonképeni tárgyára s azt négy szakaszban adja elő. Az I. szakasz szól az egyszerű bővített mondatokról, a II. a beszédrészekről, a III. a beszédhangokról, a IV. a helyesírásról. Tárgyalás módja az, hogy mondatokat bocsát előre s azokból kifejlő kérdések által vonatja le a gyermekkel a szabályt, melyet aztán a tárgyalás végén annak eredményeül a tanító tételbe foglal. A tétel és mondatok közé jön apróbb betűkkel egy kis magyarázat; azután következik a gyakorlás részint szóval elmondásra, részint írásbeli feladványul csendes foglalkozási. Ehez járulnak közben-közben az elemzési példák. Ez ellen egészben véve kevés kifogásom van; de még sem tehetem, hogy meg ne említsem. Sajátságos benyomást tesznek arra, a ki a logikai rendet szereti s ennek kedvességét állandó, megszokott tulajdonsá-

gává akarja tenni a gyermekeknek, mikor látja, hogy az egyszerű bővített mondatokról szóló I. szakaszban, mely római számmal van jelölve, sorban mint látszólag alárendelt fogalmak következnek egymásután arabiai számokkal. A mondat, a mondat bővülése, a határozók, helyhatározók stb. Éppen mintha azok mind egymás mellé rendelt fajfogalmak volnának az egyszerű bővített mondatnak. Azt hiszem, hogy a mit a kézikönyvben felosztás czimén adunk, annak semmi körülmények között sem szabad áthágni a logika szabályát, mert ez tompitaná a gyermekben a rendszeres gondolkodás iránti érzéket, a logikai törvények természetes, ösztönszerű követését.

Fazakas József.

(Folytatása következik.)

VEGYESEK.

— 7 frt 45 kr. mily csekély összeg! És ha meg-gondoljuk hogy a mult tanév végével megállapított eredmény szerint ennyi takarítás fejenként azon tanulóra, megtakarítottak összesen 54,647 frt 19 krt. Ezen összeg 15941 frt 38 krral haladja meg az 1878/9-ik tanévben megtakarított összeget. Nem lehet csodálkozni, ha a nemes lelkű Weisz Bernáth Ferencz ur méltó önérzeltel mutat ez eredményre és a buzdító példa követésére hívja fel a tulnyomó számmal lévő olyan iskolákat, melyek még a takarék-pénztári intézményt nem vitték be. Nem szeretünk felkapott divatos eszméken lovagolni; de bizony elég volt már a mi tétlen helyeslőnk. Jó volna már kezdeményezni, mert igaza van a fenemlített lelkes férfinak: nem az anyagi eredmény a fontosabb oldala ez intézménynek, de az erkölcsi erő, mely a nemzetünk főfő gyengéje: a gondatlanság fegyverezésére hathatós eszköz.

— A kolozsmegyei tanító-testület központi körének f. év február hó 3-án tartott gyűléséről a következőket közöljük. Benedek József köri elnök csinos alkalmi megnyitó beszédében a népkönyvtárak felállításának szükségességéről értekezett. A nyilvános tanítás a belvárosi ev. ref. leányiskola V-ik osztályában tartott, tanítónő Vadas Zsuzsánna k. a. által. Anyaga az összefüggő mondat s bővítvényei ismertetése. A szokásos bírálat után e tanítás teljesen sikerültnek nyilvánított. Felolvasást tartottak: Dr. Bartók István polg. isk. tanár ur „Kártékony levegő az iskolában“ czim alatt; továbbá Binder Laura k. a. felső leányiskolai tanítónő, „a természetrajz tanításáról.“ Ez érdekes és tanulságos felolvasásokért a kör mindkét értekezőnek jegyzőkönyvi köszönetet svavazott. Benedek Samu kép. gyak. isk. tanár ur az írva olvasás tanmenetéről tartott szabad előadást, melynek főleg az írva olvasási előgyakorlatokra vonatkozó része beható tájékozást nyitott ezen tárgy tanításának kezdetén felmerülő akadályok elhárítására.— A folyó évre a körelnökévé Benedek Samu, jegyzőjévé pedig Rieger Imre választatott meg. A B. Hunyadon tartandó 2-ik közgyűlés előmunkálatának megtételére Benedek József, Nagy Kálmán és Rieger Imre személyében egy 3-ta-

gu bizottság küldetett ki. Nehány folyó ügy elintézése után a gyűlés d. u. 1/2 6-kor eloszlott.

— Szeretet, szabadság, műveltség czim alatt érdekes költemény-kötetet küldött be szerkesztőségünkhöz Kirchenheuer Béla néptanító ur. A czimen olvasható nagy eszmék hevitik az író, kit széles látkörű, művelt, lelkes és nem egy költeménye után ítélve, hivatott költőnek ismertünk meg költeményeiből, melyek közül sok megjelent német és amerikai neveléstani lapokba. Szerző Torontál-Széchenyben lakik. Magyarországot szeretett hazájának tekintti, a magyar nemzet nagy alakjait magasztalja; a magyar közélet hatása alatt ír. E jó hazafi-költeményei pedig figyelemre méltó tehetségre vallanak. Kiváló paedagogusok: egy Dittes, egy Rüegg, egy Svarcz Gyula; a költők között egy Hammerling, egy Halm Margit elismerését vívta ki. Ezek hozzá több másokkal együtt leveleket is intéztek, melyekben költeményeit méltányolják. A jelige, melyet költeményei élére állít:

„Csupán a szabadság, műveltség, szeretet
Teheti boldoggá az ember életet.“

Álljon itt mutatványul a következő kis emlékvors:

„A szeretet ellen
Oh ember, ne vétkezz,
Mert a midőn szenvedsz
Rózsát hint eléd ez.“

Ára az elküldéssel együtt 1 frt 50 kr. A pénzek Torontál-Szécheny-be küldendők. Ez ár nagyon csekély tekintettel, hogy a kötet 17 ivnyi terjedelmű.

— Weisz Bernát Ferencz már a múlt év őszén azon felhívással fordult az ipar egyesülethez, miszerint az egyesület felügyelete alatt levő ipartanodáknál az iskolai takarékpénztárak intézményét életbe léptesse. Az igazgatóság nem tikkolhatja ugyan ez intézmény életbeléptetésének számos nehézségeit, — de tekintetbe véve, hogy a takarékoság és önmegtartózkodás erénye éppen az iparos pályára készülő ifjakra nézve oly rendkívüli hord erővel bír, hogy annak már az ifju korban való fejlesztésére minden kínálkozó alkalmat megragadni kötelesség, — szem előtt tartva továbbá, hogy az iparos tanoncok, kik az uralkodó szokásoknál fogva gyakrabban jutnak néhány krajczárnyi kisebb összegek birtokába, melyeknek határozott rendeltetésük nem lévén, általuk haszon nélkül elköltetnek, s az által már zsenge korukban a hiába való kötekezéshez szokván, demoralizálnak ezen tekinteteknél fogva indítatva érezte magát az iskolai takarékpénztári intézménynek az ipartanodákban leendő megkísérlésére. A fentebbi hirrel kapcsolatban megemlítjük hogy ujjabban 22 iskolai takarékpénztár jött létre és az iskolai takarékpénztárak száma 208-ra megy.

— „Eötvös emlékezete“ cz. felolvasást és emlékbeszédet, melynek közlését tárcza rovatunkban kezdtük meg azért helyeztük másnemű rovatok sorába, hogy a tárczámban megkezdett érdekes dolgozatnak adjon helyet.

— Vade mecum a tanítók számára. Beküldetett szerkesztőségünkhöz egy kis három ivre terjedő füzet, melynek czime: A tanításról elemi népiskoláinkban,

irta Szűllő Géza k. tanfelügyelő Ára 60 kr. E kis munka Tettei Sándor és Társa budapesti könyvkereskedők kiadásában jelent meg. Dióhéjban ad utasítást a tanítónak a hivatása teljesítésében előforduló minden eshetőségre. Kiterjeszkedik ezen felül a tanító társadalmi állásának minden helyzetére, fölvilágosítást ad az eljárásnál, mely nyugdíj, segélypénz, özvegyi és árvasági segélyek elnyerése iránt követendő, a különböző népoktatási intézeteket ismerteti, s végül mintákat nyújt az óra tervek összeállítását illetőleg. Az ügyesen szerkesztett művecske jó szolgálatot tehet minden falusi tanítónak.

— Tanítótestületünk központi választmánya pártoló ajánlata mellett terjeszté föl a ref. egyházkerületi igazgató tanács elébe a nagyalmási tanítói körnek azon kérelmét, hogy rendelje meg a felügyelete alatt álló tanítóknak: legyenek mindnyájan valamely tanítói testület tagjaivá, s hogy ezen tanítók, gyűlések alkalmával, nyerjenek egyházaiktól megréselt utazási- és napi díjakat. — Igazgatótanács kifejezte ugyanazon óhaját, hogy a tanítók a gyűléseken mentől gyakrabban megjelenjenek, de utiköltségeik fedezéséről alap hiányában nem rendelkezett.

* * *

— Nyilvános nyugtatóványok. (Folytatás) A „Család és Iskola“ árában fizettek:

a) 3 frt egész évre.

42. Állami iskola Mező-Bánd. 43. Állami iskola N.-Szeben. 44. Kövendi Károly tanító Rátó. 45. Községi iskola Rimaszombat. 46. Tanító-képezde N.-Enyed. 47. Szathmár-vidéki tanító-testület Szatmár. 48. Községi felső leányiskola N.-Körös. 49. Bán Lajos tan. Lindzsa. 50. Székely Miklós gyógyszerész Kolozsvárt. 51. Kisegítő takarékpénztár Kolozsvárt. 52. Kavnlyák György tanító Alsó-Láncz. 53. Községi iskola Illyefalva. 54. Hugyetz Eliz k. a. tanítóné Szentés. 55. Zádor Gyula Sárosfő. 56. Aradvidéki tanító-testület Arad. 57. Községi iskola Zajzon. 58. Állami tanítóné-képezde Győr. 59. Fekete János Bánffi-Hunyad. 60. Állami iskola Ujpest. 61. Községi iskola Vargyas, 62. Polgári leányiskola S.-Szt.-György. 63. Polgári fiúiskola S.-Szt.-György. 64. Községi fiú- és leányiskola Kövend.

Az 1881-ik évfolyam I. felére 1 frt 50 krt.

65. Ladányi Gedeon egyetemi tanár ur Kolozsvárt. 66. Rom. kath. tanító-képezde N.-Várad. 67. Czirják Albert polg. isk. tanár Kolozsvárt. 68. Állami népiskola Uj-Torda. 69. Balogh Elek tan. N.-Pöstény. 70. Török Sándor áll. jsk. tan. N.-Szeben. 71. Gacszy József képezdei tan. Kolozsvárt. 72. Varró Miklós tan. Ponor. 73. Ev. ref. tanári kar Sz.-Udvarhely. 74. Csongrádmezei tanító-testület Szeged. 75. Vajna Sándor S.-Szt.-György. 76. Soltész Kálmán tan. Budapest. 77. Torcsafalvi Albert tan. Vargyas. 78. Kilyéni Endre tan. B.-Hunyad. 79. Pál Károly igazgató tan. B.-Hunyad. 80. Zakariás Dániel ev. ref. lelkész Brád.

Kolozsvárt, 1881. február 24-én.

Propper Ferencz,
tan.-testületi pénztárnok.